

Плюс один

Для дитини ідея була захопливою. Я дійсно міг тримати в одній руці частину слона. На думці в мене була вставка зі слонової кістки [слонового ікла (?)] на ручці старої складаної бритви — з бідної жменьки речей, що їх моїм батькам вдалося забрати з собою, коли вони біженцями втекли до США після Другої світової війни. Гарячу уяву дитини ще більше розпалювало батькове застереження, що до бритви не можна торкатися, ба навіть дивитися на неї. Ще пройшло б багато десятиліть поки я дізнався б про інше її призначення, якому, на щастя, не судилося здійснитись.

Мій батько був родом з села Нехвороща Полтавської області. Моя мати — з околиць Харкова. Те, що їм довелося пережити за часів російської та німецької окупації, мало чим відрізнялося від переживань десятків мільйонів їхніх співвітчизників. Спільним був також їхній біль і небажання говорити про це. Як і інші, мої батьки зазвичай більше говорили лише з тими, хто пройшов через той самий вогонь, а наступні покоління часто дізнавалися лише фрагменти, уривки жахливих подій і розпачливих рішень. Та дуже повільно, через багато десятиліть, життєва історія мого батька таки розкрилася. Це історія про зростання в державі, яка з самого початку була терористичною за своєю суттю. Це історія, що на довершення всіх інших жахів була ще й історією Голодомору. Історія, яка знищує мерзенний обман, що його виголошують ті, хто заперечував колись або заперечує тепер факт Голодомору. Для всіх українців, в Україні і в діаспорі, ця історія ставить питання: «А що тепер?».

Переживши Сталіна, а потім Гітлера, мої батьки прагнули свободи і бачили США своїм спасінням. Не зовсім... не з самого початку. Спочатку їм довелося пережити ще третє людоловство. Цього разу з боку американських військ, яким було наказано повернути до Радянського Союзу доведену до розпачу, тремтливу масу третьосортних людей, які вже зазнали ні з чим не зрівнянних

переслідувань. Де «недопрацювали» двоє деспотів, Америка радо перейняла естафету в убивчих перегонах, виловлюючи біженців, які перебували під радянським правлінням у 1939 році. Сюди ввійшли всі українці, яким якимось дивом вдалося пережити Голодомор. Не вдовольнившись дипломатичним визнанням законності влади Сталіна під час Голодомору, США зробили йому додатковий подарунок у вигляді решток Голодомору. Наказ оловного управління Європейського підрозділу Збройних сил США від 4 січня 1946 року був сформульований чітко: «силою, якщо необхідно». У таборах переміщених осіб розпочалися самогубства.

Мій батько та його друг Славко знайшли ледь ходовий мотоцикл (батько вважав, що це незначна плата за його попередню рабську працю в Німеччині) гнали вздовж і поперек Баварії, знімаючи дорожні знаки, твердо рішучі зробити все, що в їхніх силах, щоб загнати в глухий кут кочівні загони американських солдатів та їхніх поплічників-енкавеесників. Мій батько заприсягся, що його не візьмуть живим ні американські солдати, ні російське НКВС. Порятунком для нього мала стати інкрустована слоновою кісткою бритва. Він потай носив її, куди б не пішов, протягом декількох років, проведених у Німеччині. Врешті-решт вона відкрито потрапила до їхніх речей, коли мої батьки сіли на корабель до Америки. Більше він до цієї бритви не торкався ніколи.

Зраджуючи своєму звичному небажанню говорити, мій батько якимось розповів, як його батька, мого діда, заарештували та ув'язнили в сільській тюрмі, а потім вивезли до ганебної Луб'янської в'язниці в Москві. Звідти він уже не повернувся. Його батько і дядько роками раніше виступили в оборону України, воювавши проти окупаційної з росії Червоної армії. Оскільки мій дід ще й був сільським листоношею, його ім'я врешті з'явилося в списку людей, яких збиралися ліквідувати.

Підповзаючи вночі до зовнішнього вікна в'язниці, де, як він думав, тримали його батька, мій батько натомість почув пронизливі крики іншого «ворога народу», жінки, чиї руки запихали в казан з окропом, аж доки шкіра на них повністю не злізла. «Знімання рукавиць» була улюбленою розвагою путінських героїв. Настя Іванівна була вчителем

початкової школи, де й вчився мій батько, а заарештували її за «роздмухування міжнаціональної ворожнечі» — вона відмовилась відріктись розмовляти з своїми учнями рідною українською мовою. Вона померла -- фактично, замордована -- від загальної інфекції. Це була придатно «неутральна» причина смерті яку катам зручно було вписати до її свідоцтва про смерть.

Коли батькові минуло 80, а потім і 90, його минуле почало дедалі більше мучити його. Усе менше й менше перепочинку, усе більше й більше жорстокості. Уночі, вдома і в лікарні, він викрикував, часом гукаючи власних матір та батька, іноді плачучи, та від тих жахів ніколи не прокидався сам.

Одного разу, коли батька перевозили до його лікарняної палати, він почав так сильно тремтіти, що затрусилася каталка. Медсестра і допоміжний персонал розгубилися. Він був тепло вкритий. Однак його очі металися туди-сюди в страху. Він прошепотів мені: «Біжи додому й візьми грошей. Беруть мене казнити. Я мушу відкупитися».

Іншого разу лікарня спробувала пристосуватися до його слабкої англійської, призначивши йому російськомовну (а хіба є різниця, правда?) медсестру, доглядальницю або лікаря. Почувши російську, мій батько починав труситися знову, втупившись поперед себе і не реагуючи. Доводилося, як зазвичай, пояснювати медичному персоналу різницю між Росією та Україною. Аж тільки тоді зачало до них трохи доходити.

Минулого року, в ніч з вівторка на середу, перед Американським святом, Днем Подяки, мій батько ще раз пережив події, свідком яких став, коли дім його родини оточив НКВС, і після чого заарештували його батька. Годинами він в мене вдома, в ночі, шкутильгав на милицях від одного вікна до іншого, визираючи з-за шторами, та бачачи привидів, що не були привидами. Посеред ночі він задніми дверьми покинув нашу хату. Він просто втік. Ми знайшли його в середу вранці в калюжі, не в змозі піднятися, навскріль промовкши крижаним листопадним дощем.

Та найбільш безжально його переслідував Голодомор: більше, чим сутички з НКВС, більше чим те, як він насилу втікав живим від німецьких есесівців, більше, чим його тяжка праця *остарбайтера* в Німеччині, більше, чим гонитва на випередження з нечестивим союзом між американськими солдатами і радянським НКВС. Спочатку виявлялося воно в лехкій формі ... відносно лехкій. З дитинства пам'ятаю як сьогодні, як батько, коли б його не запитали, чи голодний він, або й сам від себе, тільки запитував: «А чи є шматок хліба?». Ось і все. Лише хліб. Більше нічого. Ніколи. Навіть після великодньої чи різдвяної вечері, навіть після вечері Дня Подяки.

Повільно та невблаганно монстри прорвали барикади. Мені випало якось почути, як батько помалу, нібе в сні, описував одну подію своєму другові. Мій батько був тоді шістнадцятирічним підлітком і разом з двома старшими братами визирав із-за драбини, підпертої до краю горища, що служило їм спальнею. Вони дивилися, як сусід увійшов, спотикаючись, до їхньої хати, несучи мішок з чимось, може головоюєкапусти. Сусід поставив мішок напідлогу, оперши його об стіну та лавку. Повільно мішок сповз нижче. Замість уявлюваної капусти з нього викотилася людська голова.

Країна, в якій кожний другий намагався стати як не концертним солістом, то поетом, за ніч перетворилася на пустелю з живими мерццями. Викрадення людей стало джерелом харчування. Весна 1933 року. Голодомор лютував на повну силу. Вечеря сусіда лежала вже трупом, всього 10 кроків від хати мого батька. Розчленували труп ефемерні тіні, які спустилися нізвідки і розтанули так само таємничо. Сусід порадив своїй удачі і невдовзі пішов собі зі своїм трофеєм. Та не вижив. За два тижні сам помер з голоду.

Через два місяці після госпіталізації, до якої довелося вдатися після «втечі» на День Подяки, я приготував батькові спагеті з м'ясним соусом. Він сидів нерухомо, а на очах виступили сльози. «У чому річ?» – запитав я. Він уже не раз до того їв спагеті, і йому смакувало. Цього разу він запитав шепотом: «Чому ти дав мені людське м'ясо?».

А що ж сказав мій батько, та що б він сказав -- про боротьбу нашої громади в діяспорі та в Україні супроти недовіри, а іноді навіть висміювання та зневаги навколо Голодомору? Ми це все вже чули: «Його насправді не було. Не таким уже й важким він був. Голодомор був, і справді важкий, але це трапилося з усіма. Він був ненавмисний. Він був — хоч це й неможливо пояснити — «помилкою». Необхідність *реальної політики* заробити іноземної готівки для фінансування індустріалізації і т.д., і т.д.». Як життєвий досвід мого батька, якийначе за дорученням прожив життя стількох мільйонів, впливає на стан справ сьогодні — для нас? Що він сказав, що він сказав би про «суперечку» щодо геноциду і про те, що він називав «гра цифрами», породженою навколо Голодомору?

Для нього весь період російського правління в Україні був суцільним апокаліптичним воєнним злочином. Минулі звірства можна усвідомити, , а майбутні відкрито спрогнозував ще в 1870 році російський міністр освіти Дмитрій Толстой: «Кінцевою метою в освіті неросіян має бути їхня русифікація та асиміляція з російською нацією». Невдовзі після того, Фьодор Достоєвський написав: «Усі народи мають стати росіянами, росіянами понад усе, тому що російська національна ідея є універсальною».

Це була війна. Через багато десятиліть Павло Судоплатов оголосить її такою. Ким був Судоплатов? Він був ключовою фігурою радянської секретної міліції, що спочатку звалася НК, потім ОДПУ, ДПУ, НКВС, КДБ, а тепер — ФСБ. Він був, як сказав Томові Броуко з NBC Тед Тернер, членом «почесної професії». [В Америці, Броуко знаний диктор телебачної мережі NBC, а Тернер засновник другої такої ж мережі.] Судоплатов очолював процес радянського проникнення в Манхеттенський проект, переконавши Роберта Оппенгеймера та Енріко Фермі передати секрети американського проекту атомної бомби Москві. Але винятковість Судоплатова була в тому, що він був майстром «мокрих справ», убивцею, з яким може позмагатися хіба що Путін. Доклавши руку до того, що в черепі Льва Троцького в Мехіко опинився льодоруб, Судоплатов перейшов на вищий щабель — убивства українських провідників, в Україні і за кордоном, під час (за

його власними словами) «75-літньої війни» Росії проти України. Він написав у своїх мемуарах, що війна, закінчилася – нібито -- тільки тоді, коли Україна проголосила незалежність, а міжнародна спільнота визнала її. У тій війні в 1932-33 роках, як підсумував радянський комісар закордонних справ Максим Літвінов: «їжа — це зброя», основна зброя масового знищення. (Це той самий Літвінов, який у листопаді 1933 року отримав у Вашингтоні захоплений прийом і повернувся до Москви з найбільш бажаним для Сталіна призом — дипломатичним визнанням США терористичного режиму.)

Тому для мого батька Голодомор виходив за межі геноциду. Це явище, яке неможливо було описати, оповите одним масивним безперервним воєнним злочином. Він вважав, що характеристика Голодомору як геноциду, яку висловив автор Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду Рафал Лемкін, є заниженою і тому неповною. І все це просто тому, що для Голодомору ще не винайшли точнішої характеристики, крім вихолощене поняття «геноцид». За кількістю жертв і руйнуванням характеру, психології народу, його відчуття власного «я», з погляду того, як дійшло до самої прірви знищення нації, з огляду на те, що він досяг своєї цілі, а його наслідки й досі, через 80 років, є настільки очевидними, Голодомор не має аналогів в історії людства. Мій батько оспорював ідею, що це якось неправильно порівнювати інші масові вбивства. Але чому? Без порівняння, казав він, не може бути навчання. Чи то у Вірменії, чи то в Косові чи Камбоджі, масові вбивства невинних були жахливим відхиленням від нормального ходу націєтворення або щоденного існування. Але це було відхилення. Ці геноциди не привели народ до межі вимирання як національно свідомої групи людей з тим результатом, який бачимо сьогодні в Україні. Ці народи й сьогодні знають, ким вони є.

На думку спадає, серед інших, гітлерівське винищення європейських євреїв. Хоч певні аспекти були схожими, батько вважав, що між єврейським Голокостом і українським Голодомором є принаймні дві суттєві різниці. Голокост як 13-річне правління нацистів і їхню боротьбу проти євреїв треба було б порівнювати не з Голодомором, а з періодом більше 70 років радянського правління росіян і їхнього

наступу проти українців. Протягом цього періоду Голодомор був лише одним з механізмів судоплатівської війни проти українців, таким самим, як і будь-який гітлерівський механізм знищення євреїв, чи то розстрільні загони, чи газові камери. Голокост не був усього тільки одним з цих механізмів, він був сукупністю зусиль. Голодомор не був сукупністю зусиль, а тільки одним з механізмів. Голокост був усією історією. Голодомор був лише одним розділом.

Що ще істотніше, у той час, як Голокост став ненавмисним каталізатором заснування ізраїльської держави та горнилом — ізапорукою— сучасної єврейської ідентичності, Голодомор досягнув абсолютно протилежного результату в Україні — «приголомшливого успіху», тріумфував Станіслав Косіор, член Політбюро і один з намісників Сталіна в Україні. Голодомор, що лютував протягом дев'яти місяців, поховав ідею української незалежності на довгі покоління. Він був настільки ефективним, що, припинивши його наприкінці весни 1933 року, Сталін став на стільки відважний що переніс тодішню тимчасову радянську столицю з Харкова до історичної столиці України — Києва. Голодомор вивергнув непритомних, загальмованих калік, які вештаються Україною сьогодні. Настільки непритомних та загальмованих, що хоч Україна і є сьогодні номінально незалежною, в основі своїй це не українська держава.

Неодноразово, протягом багатьох десятиліть мій батько журився над питаннями: що трапляється, коли понад половину століття тебе змушують ходити строем на парадах, радісно поклоняючись вбивцям твоєї родини; коли тебе змушують вірити, що твоя сім'я заслужила, щоб її вбили, або що їх не вбили, а вони просто якимось дивовижним способом зникли; коли ти не можеш їх оплакати, тому що тобі не слід побиватися, бо ж нема над чим; коли ти боїшся прошепотіти бодай слово своїм дітям і внукам, коли навпаки мусиш подавати їм огидну брехню і переконувати їх у правдивості заперечень ката? Що трапляється, коли немає ні визнання страшної правди, ні прохання про вибачення, ні щирого каяття, ні покарання? Від будь-кого? Ніколи. Відшкодування? Ти спотворений і становиш зірковий приклад Стокгольмського синдрому — жертва, яка ототожнює себе зі своїм

мучителем. Ти стаєш нацією, що засуджує тих, хто засуджує катів тієї ж нації, ти заперечуєш свою власну трагедію як жертви, ти накидаєшся на тих, хто намагається віднайти місця поховання твоєї родини, а тим часом сумуєш як за несправедливо звинуваченими за тими, хто випотрошив твою сутність. Чи хто-небудь в сучасному Ізраїлі міг би бодай подумати про спорудження пам'ятника Гітлерові, лікарні, названої на честь Менгеле, дитячого майданчика на честь Айхмана, Гьоббельса чи Гьорінґа? Ви вловлюєте мою думку. І фундаментальну різницю між Голодомором і Голокостом.

Мій батько повільно хитав з недовірою головою, ніби то якимось навіть шкодуючи тих, хто заперечував існування Голодомору. Ось як він підсумовував одну з їхніх версій: «Голодомор був всього лиш наслідком прагнення надміру завзятих прихильників неймовірної радості до прекрасного нового світу — нещасливим, проте ненавмисним наслідком». Тож ключовим питанням у справі Голодомору стало питання умислу. У будь-якому суді, у будь-якій країні, за будь-яким стандартом, у будь-який час питання «умислу» в задумі та втіленні Голодомору не підлягає жодному обговоренню, жодному сумніву. Хоча мій батько був дуже далеким від ученості, він описував такі події, що присадили б будь-якого чванькуватого професора. Які є докази умислу, причин та мотивації Голодомору?

Перше. Україна була архімедовою точкою опори для заснування та існування (а потім і розпаду) Радянського Союзу. Славнозвісними є слова Леніна: «Без України ми [Росія] втратимо контроль». Оскільки російське правління в Україні видавалося Москві все ще небезпечно незначним, напередодні Голодомору, 11 серпня 1932 року, Сталін написав своєму сатрапові в Україні, Лазарю Мойсейовичу Кагановичу. (Це було всього чотири дні після його декрету, описаного нижче, щодо «розкрадання» соціалістичної власності.) Б'ючи тривогу через український спротив пануванню Росії, Сталін писав: «Стан справ в Україні жахливий... Якщо ми зараз не докладемо зусиль для покращення ситуації в Україні, ми можемо її втратити...» Він наказав Кагановичу «перетворити Україну в справжню фортецю СРСР... Без

цих та подібних заходів... я повторюю — ми можемо втратити Україну».

Ще в 1930 році намісник Сталіна, Станіслав Косіор, звернувся до з'їзду активістів Комуністичної партії в Україні з такими словами: «Ми покажемо йому [українському селянинові], що таке голод». Петро Григоренко, тоді молодий український активіст Комуністичної партії, згодом став всесвітньо відомим правозахисником у Радянському Союзі і був змушений емігрувати до США. Він був одним з повноважних представників Центрального комітету Комуністичної партії та був присутнім на з'їзді, до якого звертався Косіор у 1930 році. У своїх мемуарах Григоренко написав, цитуючи погрозу Косіора: «Я побачив жахливу небезпеку, що нависла над нашим народом».

Мій батько перераховував невгамонні звинувачення в пресі проти «петлюрівців», «націоналістів», «буржуазних націоналістів», «націонал-ухильників». Через три роки після погроз організувати голод, коли лютував Голодомор, Косіор написав Сталінові 15 березня 1933 року: «Цей голод все ще не навчив їх розуму». Однак опісля, коли село було повністю виснажене, Косіор пишався собою: «Визнаючи, як багато роботи було вкладено... у боротьбу проти українських націоналістичних та контрреволюційних елементів, роботи, яка й далі не припиняється і ніколи не припиниться, мусимо сказати, що, звісно, ми добре відлупцювали націоналістів, справді добряче, і як говориться, досягнули приголомшливого успіху...». Інший прихвостень Сталіна, Павел Постишев, сказав у 1934 році: «Ми ліквідували націоналістичну контрреволюцію протягом минулого року, ми викрили і знищили націонал-ухильництво...». «Червоний шлях» у Харкові писав: «1933 рік став роком повалення української націоналістичної контрреволюції» — і цього ж року Партія провела «геркулесову роботу з ліквідації націоналістичних елементів в Україні». Другий секретар Комуністичної партії України (зауважте, не «Української комуністичної партії») Мендель Хатаєвич писав: «Довелося вдатися до голоду, щоб показати їм, хто тут господар... Ми виграла війну».

Ступінь сталінського мікроуправління кампанією вбивств проілюстрований декретом Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу і Ради народних комісарів СРСР від 14 грудня 1932 року, який особисто підписали Сталін і Молотов та в якому поіменно було перелічено чиновників місцевого, районного рівня, що підлягали арешту за «виношування ідеї антирадянських українських націоналістичних змов», та було вказано термін їхнього засудження.

Друге. На фоні вищенаведеного в око впадає неймовірна парадоксальність: одна з найбагатших на продукти харчування країн в світі раптово втрачає мільйони своїх фермерів (саме фермерів) через голодну смерть, і жодних причин для цього — погана погода, пошесть чи інше стихійне лихо — не названо. Врешті-решт, Україна не була якимось неродючим скалистим атолом у Тихому океані. Без жодної зовнішньої на те причини мільйони людей, які вирощують їжу для народу, перебуваючи при самому джерелі харчування, не можуть ось так просто раптово повмирати з голоду. Валентін Березжков був особистим перекладачем Сталіна на переговорах з Черчиллем та Рузвельтом, а до того — особистим перекладачем для В'ячеслава Молотова, «Народного Комісара закордонних справ», під час переговорів з Гітлером, що призвели до ганебного пакту Ріббентропа-Молотова в 1939 році. Березжков провів багато років в Україні і написав про свої враження від Голодомору в своїх мемуарах: «У минулому словосполучення, що служить заголовком цьому розділу [«Голод в Україні»], вважалось б явним протиріччям. Казково багата країна з родючими землями, величезними природними ресурсами і працелюбними людьми... аж раптом — голод! І це в мирний час!» Березжков помилився лише в одному — це не був мирний час. Це був, як висловився Судоплатов, час війни. І гучний заклик Літвінова — «їжа — це зброя» — був утілений як голод на вимогу.

Третє. Мій батько висловив очевидну думку, що вмиратимуть з голоду радше міста, аніж села, які ту їжу якраз і виготовляли. Але Сталін навчав, що саме селяни були в перших рядах будь-якого національного руху. І таким чином міста з їхнім здебільшого російським та єврейським населенням ледве що зазнали мізерної долі того

спустошення, якого зазнали села з їхнім практично винятково українським населенням. По містах їжу систематично не відбирали. Її відбирали в сіл. Українські селяни були відгороджені від міст, а будь-яка харчова допомога для них також була заборонена.

Четверте. Багато з тих, хто заперечує Голодомор, часто вже не заперечують сам факт голоду, але воліють просто узагальнювати Голодомор. Вони люблять пальцем тикати що голод і погане харчування були притаманними й іншим частинам Радянського Союзу в той час. Але ж ніхто не тікав в Україну, щоб урятуватися від нестачі їжі в інших регіонах Радянського Союзу. Усе було якраз навпаки. Українці втікали з України чи то намагалися втекти, але їм це забороняли. Кордони були закриті. Продукти харчування, що їх везли люди, які подорожували в Україну, конфісковували перед перетином кордону. Це була блокада й історичних та густо заселених українцями Кубанського та Північнокавказького регіонів теперішньої Росії. Ми маємо недвозначний наказ Сталіна з цього приводу. Більше ніде блокади не було. Тож не дивно, що лінія смерті була настільки чіткою. Українські селяни масово вимирали з голоду і канули в небуття. А за декілька кілометрів за кордоном російські селяни – ні.

Казахстан іноді наводять як приклад іншої радянської республіки, яка постраждала від голоду, в оманливому порівнянні з Україною. Але ні Казахстан, ні жодна інша республіка чи регіон не були заблоковані, а вже менш за все сама Росія. Півмільйона казахів вільно покинули свою країну і попрямували в інші частини радянської Центральної Азії, а ще півтора мільйонам вдалося виїхати до Китаю.

Понад те, існує величезна різниця між голодом і голодуванням та між голодуванням і доведенням до голодної смерті. Якщо б (просто порозмірковуємо) десь в іншому місці в Радянському Союзі інші народи активно та навмисно «морили голодом», якби будь-які з тих заходів, що їх вжили проти українців, було вжито проти якихось інших конкретних націй, то геноцид, якщо ми вже хочемо його так називати, був би ще жахливішим. Простіше кажучи, було б безглуздо

стверджувати, що нацистське винищення мільйонів українців, поляків та інших народів якимось змінює факт нацистського винищення євреїв.

Хіба що ви собі сидите в Москві.

Ще з часів Потьомкіна Москва несамовито прагне пропонувати свою власну «віртуальну реальність» непосвяченим. 17 січня 2007 року В. П. Козлов і В. В. Кондрашин з Федеральної архівної служби (Росархів) в російському Міністерстві культури та масових комунікацій видали вказівки до дії російським академікам. По-перше, за концептуальну основу взяли вигідну теорію загальної, всесоюзної «вимушеної колективізації та індустріалізації». По-друге, академікам наказали узгодити документи з нав'язаною основою з метою придушення будь-чого, що демонструвало б унікальність ситуації в Україні. Якби я це сказав батькові, він просто кивнув би, наче питаючи: «Ну, що тут нового?» Справжнім церемоніальним маршем Віктор Янукович, Президент України [!], слухняно проспівав Парламентській асамблеї Ради Європи: «Ми вважаємо, що неправильно і несправедливо розглядати Голодомор як факт геноциду певного народу», — назвавши його «спільною трагедією» всіх у Радянському Союзі. Це було після того, як, зразу ж таки, по своїй інавгурації він викреслив з президентської веб сторінці тему про Голодомору. (Пригадуються спостереження маркіза де Кюстіна після його відвідин «Імперії царя» (назва його книги) в 1839 році. Із цих спостережень: «Російський деспотизм не лише мало зважає на ідеї та почуття, він також заперечує факти; він боротиметься проти доказів і тріумфуватиме в цій боротьбі!»)

І нарешті... на початку 1950-х років Гарвардський університет провів у Мюнхені та Нью-Йорку перше масштабне дослідження радянських біженців. Розповіді українських очевидців — людей, які пережили Голодомор, були настільки схожими та настільки узгоджувалися між собою (а волосся від них дибом ставало), що опитувач періодично вимикав диктофон через, власне, дублювання свідчень. Який інший народ міг розповісти те саме? Жодний. Звичайно, росіяни не подавали свідчень ні про що бодай віддалено схоже на Голодомор зі свого

досвіду в 1932-33 роках. Українці, які жили на Заході в той час, голосно заявляли про Голодомор і шукали допомоги для своїх співвітчизників в Україні. Мені невідомо, щоб росіяни чи інші народи робили те саме в той час. І жодний народ Радянського Союзу не згадує такої трагедії в своїх громадах по всьому світу, упродовж не одного покоління з того часу. Зважаючи на таку деталізованість та узгодженість розповідей українців, Москва ще може заявити (з якнайсерйознішим виглядом інтелектуальної ретельності), що ще понад півстоліття тому українські біженці таємно розробили унікального українського попередника компютерної соціальної мережі Facebook.

П'яте. Якщо вийти за межі прямого заперечення будь-якого голодування чи будь-якого іншого лиха де-небудь, найстарішою побрехенькою (тією, яку Росархів (вище) намагався нашвидкуруч склепати (хоча й заперечуючи унікальність України)) була та, що причиною Голодомору була загальна радянська колективізація сільського господарства і/або масовий спротив їй. Саме таким чином навіть нібито об'єктивні західні коментатори, що діяли з найкращих міркувань, та тексти описували масову «втрату населення» в Україні. Їхнім підсумковим аргументом було/є те, що Україна стала випадковою жертвою в загальній «боротьбі проти селянства». Але протягом останніх декількох років навіть ці західні коментатори (а серед них француз Ніколя Верт та італієць Андреа Граціозі) визнали, що їхні початкові дослідження були «недосконалыми» і що Голодомор був умисною політикою масового знищення українців.

а) Якщо колективізація, якщо «боротьба проти селянства» була причиною Голодомору, то слід було б очікувати приблизно однакового спустошення по всьому Радянському Союзі. Як ми вже з'ясували, це було не так. б) Якщо причиною був спротив колективізації, то слід було б очікувати, що українські селяни, які вступили до колгоспів, змогли б врятуватися — на противагу тим, хто відмовився вступати. Однак рівень убивств в колективізованих селах був таким самим, як і в інших українських селах. в) Переважна більшість орної української землі вже була колективізована до середини 1932 року, тобто до проведення

Голодомору. Як це не парадоксально звучить, та це відбулося задовго до завершення колективізації в Росії, яка історично практикувала комунальну організацію сільського господарства, на відміну від незалежної фермерської традиції в Україні. Чому раптом трапився такий радикальний поворот на 180 градусів, як оцей між Україною та Росією, в очікуваній послідовності часу завершення колективізаційної кампанії? Можливо, тому, що російські селяни раптово захопилися сільськогосподарською традицією України? Ні, насправді тому, що саме в Україні колективізація сільського господарства мала пріоритетну функцію, не пов'язану з економікою (якою б спотвореною вона не була). В Україні колективізація була одним з механізмів знищення будь-якого відчуття національної самосвідомості і разом з тим загрози російській гегемонії в цій країні. А це йшло пліч-о-пліч з попереднім і неперервним знищенням усіх верств українського суспільства — від культурних до релігійних, політичних та економічних. «[К]олективізація в Україні має особливе завдання... знищити соціальну основу українського націоналізму». Так написала «Пролетарська правда» в своєму випуску від 22 січня 1930 року. Проте сама по собі колективізація виявилася недостатньою. Необхідно було фізично знищити українське село. І ось... у період затухання колективізації, наприкінці літа 1932 року було розпочато Голодомор.

Шосте. Як підсумок байки про колективізацію Росархів та інші люди, які заперечують Голодомор, часто розповідають небилиці про те, що заготівля зерна, хоч, може, й «невдала», була необхідною для фінансування індустріалізації. а) За цією логікою, Гітлерові можна було б пробачити винищення євреїв, якби він міг показати економічний зв'язок з будівництвом автобану. б) Індустріалізація на чий користь? в) Незернові області України, наприклад, Вінницька підпали під таку ж ретельну етнічну чистку українців, як і зернові. г) Мій батько та інші люди, які пережили Голодомор, майже ніколи не згадували про «надмірну заготівлю зерна», але дуже докладно розповідали про цілеспрямовану, фанатичну кампанію «партійних активістів» з відбирання в українських сіл будь-чого, що бодай віддалено нагадувало їжу. Партійним активістам і особовому складу ГПУ

видавали сталеві пруди, якими вони «промацували» землю і зривали дошки на підлозі, шукаючи гнилий капуста́ний лист або скоринку хліба. Господарські будівлі зносили під час обшуку. Ретельно обстежували людські екскременти, щоб визначити можливе джерело їжі, аж доки й цього не стало: людському тілу просто не було що переробляти. Ті, хто не мав вигляду людини, яка от-от помре з голоду, одразу потрапляли під підозру, і їх немилосердно допитували. Мій батько розповідав, як один партійний активіст, справжній нелюд, радісно підхопив виснажену дитину за щиколотку і, тримаючи вниз головою та струшуючи, наче шматяну ляльку, змусив її виплюнути жменьку водянистого «супу» з подрібнених хробаків та бур'яну.

Іншого разу мій батько став, сам того не відаючи, предметом Сталінського наказу Косіорові, тоді членові Політбюро і секретареві Комуністичної партії України, від 1 січня 1933 року. Наказ вводив моторошний протокол, за яким українським селянам відмовляли в доступі до фуражного зерна, призначеного для коней (що якимось чудом вижили), щоб використати його на весняній сівбі в 1933 році. Годування коней відбувалося в присутності трьох свідків, з них щонайменше один мав бути партійним функціонером, і весь процес мав бути задокументованим з відповідними підписами. А якщо б хтось із свідків надав людям доступ до зерна, то для всіх трьох призначалося «нещадне переслідування». Мій батько був одним з тих голодних, кого відганяли під дулом пістолета. Звідки брався фураж для тварин, якщо людям взагалі не було що їсти?

Сьоме. Конфісковували сільськогосподарські знаряддя. Упряж, жорна, плуги, лопати, граблі. Кухонне начиння, миски, горщики, ложки і вилки — все це також конфісковували. Чому ж просто не розбити? Тому що все можна було б розбите відремонтувати та знову і використати, якби якимось чудом селяни мали ще достатньо сили, щоб влаштувати засідку на сусідську дитину чи відрубати голову трупові. Печі, які служили єдиним джерелом опалення для сільських домівок при температурі мінус 30 градусів, були надто масивними, щоб їх винести, тому їх систематично розбивали, причому цеглу трошили, щоб не можна було нічого відбудувати.

Восьме. Мій батько розповідав про методичне вивезення посівного зерна з його та сусідніх сіл вночі під охороною ГПУ. Його перевозили до міст та містечок, де зберігали у величезних силосних баштах, які саме для цього й будувалися. Чому вивозили посівезерно? Бо боялися, що незабаром саме ті селяни, які вирощували зерно, поглинуть його, і наступного року врожаю не буде. Але чому б фахівці з сільського господарства мали вчинити групове самогубство, поглинаючи зерно, призначене для майбутнього посіву? Крім того, якщо краще було уникнути певної смерті зараз, з'ївши посівний матеріал, ніж приректи себе на смерть за декілька місяців, чому б люди ризикували певною смертю зараз всупереч сталінському декрету від 7 серпня 1932 року, що оголошував усі продукти харчування та іншу власність такою, що належить державі? Покаранням була смертна кара, причому дітей розстрілювали так само, як і дорослих. Відповідь до болю очевидна: тому що незабаром не залишиться нічого їстівного. А як хто-небудь міг би дізнатися про це наперед? Ви вловлюєте мою думку.

Дев'яте. Мій батько розповідав про неозорі поля зернових, яких не збирали, але які охороняли вдень і вночі спеціально призначені загони секретної міліції, та які зігнівали в землю. Рідко доводилося чути попереджувальні постріли. З незмінним зниканням, та все ж передбачувано непохитні, ті хто заперечують Голодомор, стверджують, що вчасному збору та вивезенню урожаю перешкодили нестача обладнання і застаріла транспортна система. Їх не турбує той факт, що цей аргумент ніяк не узгоджується з їхнім водночас протилежним аргументом про надмірну заготівлю зерна для експорту як ненавмисної причини «голоду». У поїздах, що проїжджали через українські села, забивали вікна, щоб пасажири не могли викидати недоїдки змореним голодом селянам, які вишиковувалися вздовж колій, коли проїжджали поїзди, ризикуючи всім і порушуючи заборону наближатися до залізничних станцій. І раз ми вже говоримо про це, навіщо був наказ опускати штори у вагонах поїздів? Жодної відповіді від тих, хто заперечує.

А щодо «гра цифрами», то батько казав, що це породжує те ж саме безглуздзя, або ще й гірше, яке стверджує, що Сталін, можливо, і не знав про те, що відбувається, і все воно якимось так «просто трапилось». (Він часто повторював, що Сталін знав, що у вас на думці, ще до того, як ви самі це починали усвідомлювати.) Під час нацистської окупації мого батька ув'язнили в Харкові німецькі есесівці, але він утік і добрався назад до Полтави босоніж (у в'язниці німці його роззули). Поблукавши десь із 160 км, він побачив спустошення, якого зазнало українське село під час Голодомору за 10 років до того. Між двома містами розмістився найбагатший відрізок сільськогосподарського достатку на одній з найбагатших земель світу, який під час Голодомору сумарно позбавили третини місцевого населення. Тоді все населення кожного п'ятого села було повністю винищене. Це становить 20% сільського населення. У решті чотирьох селах рідко траплялося так, щоб якимось вижила понад половина мешканців, а в більшості залишилося усього лиш десять-двадцять процентів.

Під час своєї пішої подорожі батько здійснив підрахунки, просто зустрічаючись з мешканцями. Тепер у раніше повністю спустошених селах уже не було українців, а були майже виключно росіяни. І пропорційна їх кількість в інших селах. Без сумніву, нацисти грабували всю Україну, і населення міст та сіл однаковою мірою було винищене. І незважаючи на це, контури масивного російського знищення населення покинутих українських сіл були чіткими і крикливо очевидними. Справжнісінька «етнічна чистка».

Якщо це ще не достатньо переконливо, ми маємо дипломатичні депеші італійського віце-консула в Харкові того часу. Серджіо Граденіґо написав у своєму звіті № 74/106 від 31 травня 1933 року під назвою «Голод і українське питання», що голод влаштовано з наміром «провчити (українських) селян». Цитуючи головного офіцера ГПУ, його метою було «змінити етнографічний матеріал» України. (Цей опис виявив такий же расистський склад розуму, як і Гітлерове прізвисько *untermenschen* (недолюди).) Іншими словами, італійський консул написав, що «ціллю Москви було ліквідувати українську проблему в межах декількох місяців, пожертвувавши 10 або 15 мільйонами душ...

Ця катастрофа завершить колонізацію України, переважно російську. І вона (колонізація) змінить етнографічний характер України. Можливо, в дуже недалекому майбутньому буде неможливо говорити про Україну, чи про український народ, а особливо про українське питання, тому що Україна фактично стане російською колонією». Толстой і Достоєвський вважали б свої посадові інструкції повністю виконаними.

Мій батько не знав, що в звіті Ради народних комісарів СРСР до голови ГУЛАГу, Матвєя Бермана, детально описувалося розселення росіян по «малозаселених» територіях України. Більшість з них були відставними офіцерами Червоної армії, функціонерами секретної міліції та іншими, чия вірність винагородили таким чином, і чий нащадки є сьогодні п'ятою колоною в Україні. Плани «переселення» з'явилися ще до вимушеного голоду в Україні. Як і з вивезенням задалегідь посівного матеріалу, як хто-небудь міг знати задалегідь, що в Україні будуть «малозаселені» території? Насправді таких територій не було. Уся Україна була «малозаселеною».

Мій батько вибрав прямий, тверезий підхід до обрахування жертв. Беручи до уваги єдину радянську статистику, яку він вважав хоч чуть наближеною до реальності — перепис населення 1937 року, статистиків якого розстріляли за «навмисне недорахування населення», і зважаючи на безперечне переважання українців у сільських районах України, батько вважав 7 мільйонів як абсолютний мінімум. Він проклинав тих, що заперечували Голодомор і легко стали мінімалістами, «експертів», що ще за день до того зневажливо фиркали з приводу самого існування якого-небудь «голодомору». Для нього цифри мали значення. Хіба вбивця 100 дітей не є гіршим, ніж убивця однієї? Ми знаємо з британських дипломатичних депеш, що врозріз зі своїми запереченням у Нью-Йорк Таймс, журналіст Волтер Дюранті приватно говорив про 10 мільйонів убитих. Граденіґо писав про 10-15 мільйонів. А покійний Джеймс Мейс, що першим звернув увагу англомовного світу на Голодомор, писав, що частота та рівні, на яких цифра 10 мільйонів повторювалася серед партійної еліти, є достатньою причиною для того, щоб вважати, що це був найточніший підрахунок страти.

Цю цифру хоч непрямо, та сильно підтверджують ті з теперішньої України, хто прожив і Голодомор, і Другу світову війну. Гітлерове вторгнення до Радянського Союзу було найбільшою військовою операцією в історії людства — із німецькими, угорськими, румунськими, італійськими, фінськими, іспанськими та словацькими силами в понад 3 200 000 людей (порівняйте з вторгненням союзників до Нормандії в День Д з загальною кількістю союзних військ 132 000 людей). Для Гітлера Україна була водночас і призом, і горнилом. І кількість загиблих це демонструє. Усього загинуло 9,5 мільйонів українців, з них було вбито 5,5 мільйонів цивільних — це більше, ніж усі військові смерті Сполучених Штатів, Канади, Британської Співдружності, Франції, Німеччини та Італії разом узяті. Ще понад 2 мільйони українців були депортовані в Німеччину як невільники, і більшість з них втратили свої життя. Війна тривала майже 3,5 роки на українській території, у той час як Голодомор лютував приблизно менше, ніж 270 днів, перед тим як було відкликано «голод за команду» (що, як ми вже бачили, мав «приголомшливий успіх»). Однак поговоріть з будь-ким, хто пережив обидва пекла, і вони всі вам скажуть, що Голодомор був страшнішим, ніж Друга світова. Лише шляхом порівняння, як ось це, ми можемо отримати хоча б найтуманніше уявлення про жахливість Голодомору. І про те, що масове знищення людей, знищення біблійних пропорцій, не було *форс-мажором*, стихійним лихом.

Мій батько, Василь Сидорович Рудь, помер 2 травня, 2012. Ні скалічене життя, ні розтерзана душа, ні розбите серце офіційно не визнані причиною смерті в його свідоцтві про смерть. Я знаю, що він не врятувався від Голодомору. Таких людей ніколи не було. Йому так і не вдалося втекти від російського варварства в Україні чи його найстрашнішого знаряддя — Голодомору. Воно методично і жорстоко перетравлювало тих, які «вижили» з 1933 року. Воно переслідувало його до останнього дня.

Можна ще раз поставити питання, яке слід було порушувати щоразу, коли помирала душа з тих десятків мільйонів, що їх розшматувала Москва протягом століть: «Що тепер?» «Що нам робити?»

Українці надто добре знають жалобне «Вічная пам'ять», що його співають на наших похоронах та панахидах. Але «вічної пам'яті» недостатньо. Це абсолютна передумова до всього іншого, необхідний перший крок. Але відособлено, позбавлена дії чи поведінки, зараз чи пізніше, сама по собі пам'ять є майже непотрібною.

Те, що пережив мій батько, було не то що неунікальним, а навіть у лекшій формі, у порівнянні з тим, що пережили багато інших з йогоземляків. Він та вони сказали б, що кожний українець мусить у свій особистий спосіб перебороти чить не генетичну схильність до пасивності, ту прокляту українську рису: «Нехай буде спокій». Чому, запитав мене (чи то себе) якось мій батько, ми так дипломатично говоримо про мільйони українців, яких «убито», які «померли», «загинули»? Вони не загинули. Їх замордували. Їх винищили. Їх вирізали. Це була масова бійня, не менше (насправді безмежно гірше), ніж якби їх порубали на шматки ножами мачете. «Збагни!» – казав він. У чому полягала суть української поведінки після проголошення незалежності два десятиліття тому? Він підсумував: Американці билися у запеклій війні. Французи використали гільйотину. Росіяни просто повбивали, як могли, декілька десятків мільйонів людей. Румуни надали перевагу кулі в голову. А українці? Ті співали пісень.

Він говорив, що кожний з нас має задуматися над питанням: як міг би президент Ізраїлю диктувати українцям забути свою історію? Наскільки відомим і наскільки викривленим має бути той конкретний вигин — «нехай буде спокій» — в спіралі української ДНК, щоб таку директиву чужі так впевнено проголошували?

Мій батько вимагав, щоб ми всі наполягали на нашій історії, на нашій правді. Як так може бути, що масовий убивця є агресивнішим, енергійнішим, відданішим ідеї нападу на твій дім та вбивства твоєї сім'ї, ніж ти як законний власник у захисті себе і своєї сім'ї? Це ж збочення. Не просто бурмочи правду. Кричи про неї. Вимагай її. Категорична, нещадна нетерпимість є не просто необхідною. Вона обов'язкова. Нетерпимість до несправедливості, нетерпимість до зла, нетерпимість до брехні. Це саме та нетерпимість, яка необхідна, щоб

протистояти дедалі більшому поразенству — в діаспорі та в Україні — щодо повороту в минуле, на яке, видається, поплічники Путіна прирекли Україну. Звинувачуй. Знову і знову. І ніколи, ніколи не здавайся.

Як втілити — або не втілити — ці настанови на практиці — це справа пріоритетів, великих і малих, які кожний з нас розставляє та постійно переплановує в щоденному житті. Що і як ми маємо прищеплювати нашим дітям, щоб вони не просто «знали», але щоб вони також мали б собі необхідний внутрішній каталізатор передавання своїм дітям та наступним поколінням не тільки ті знання і пам'ять, а й сам каталізатор — від покоління до покоління?

Мій батько тихо говорив, що за своєю суттю це справа особистої совісті кожної людини, а також подолання незначних, сміховинних незручностей, які внесе в наше особисте життя перенесення цієї справи в дійсність. Огидна історія майже стерла з лиця землі націю співаків та поетів. Вона перемолола покоління за поколінням. Але вона також створила спадщину людського крику за спасіння в демонічному потойбіччі. Ця спадщина чиста та шляхетна. Вона створила титанів. Скопіювати, видрукувати чи видалити? Рішення за нами.

[Віктор Рудь](#)

Бувший Голова

Ради Директорів

Товариства Українських Юристів Америки